

júk ugyanis valóban hűen tükrözik ezen kiemelkedő személyek szakmai hitvallásán túl egyéniségüket, azt az atmoszférát, amelyet maguk körül pillanatok alatt meg tudtak teremteni. Ugyanakkor világosan bemutatják az akadémikus szerzőpáros kivételes képességét arra, hogy a megkérdezettek közelébe férkőzve, a barátok szemüvegén keresztül mutassák be beszélgetőpartnereiket és azok környezetét.

A 20. század fizikája izgalmas történet, telve olyan felfedezésekkel, eseményekkel, kiemelkedő személyiségekkel, amelyek és akik lényegesen befolyásolták fejlődésünket, mindennapi életünket. Eközben ez a diszciplína egyre inkább a többi tudományterületet is megtermékenyítő módszerré vált.

Gyulay Lajos naplói, 1848–1849

A sajtó alá rendezők közreadják Gyulay Lajos szabadságharc alatti naplóját, és ehhez életrajzot, a szabadságharc eseményeinek történetét és jegyzeteket közölnek. Jelentős munkáról van szó, hiszen az 1848–49-es eseményekről szóló napló eddig kéziratban maradt, csak kevés kutatónak volt rá lehetősége, hogy beletekintsen.

Gróf Gyulay Lajos 1800-ban született Oláhandrásfalván, és 1869-ben halt meg Pesten. Naplója száznegyven kötetet tesz ki, amelynek egy része elveszett, vagy meg sem íratott. A szerző arisztokrata családból származott, elődei és rokonai hadi szolgálatban álltak. Gyermekkorában Döbrentei Gábor volt a tanítója, aki megismertette Kazinczy Ferencsel is. Később a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban tanult, majd Marosvásárhelyen, a Királyi Táblán jurátusoskodott. Nemcsak latinul tanult meg, hanem németül és franciául is. Bécsbe, az erdélyi kancelláriára került, de ezt a munkát nyolc év alatt sem szerette meg. Megismerkedett a császári

A figyelmes olvasó ezt a folyamatot a megszóltatott személyek munkáján keresztül is megismerheti.

Mindezek alapján nemcsak a 20. század fizikájában szerepet vállalók, hanem a tudomány fejlődése iránt érdeklődő, sőt az izgalmas életrajzi leírásokat kedvelő olvasóknak is melegen ajánlom Hargittai Magdolna és Hargittai István kémikus akadémikusok *Candid Science IV* című könyvét.

Magam kíváncsian várom a következő fizika-kötetet, de a szerzőpáros ezen túlmutató további munkáit is. (*Hargittai Magdolna – Hargittai István: Candid Science IV. Imperial College Press, London, 2004, 728 p.*)

Króó Norbert
fizikus, az MTA főtitkára

főváros nevezetességeivel, az ottani salonokkal, a színházakkal, a képzőművészettel és a zenével. Itt ismerte meg első szerelmét, a színésznő Kolberweil Bettyt, akit nem vett el feleségül. Később is sok nővel ismerkedett meg, de aggregény maradt. Gyakran szerepel naplóiban a *Nagy Phalanx*, amelyben felsorolja, de álnéven, feltételezett vagy valószínű szeretőit.

Otthagyja Bécset, mert, mint mondja, nem szereti a „hivalt”, és elkezd utazni. Előbb Olaszországba, majd a Balkánra és Törökországba megy, és naplóiban megemlékezik ezekről az országokról, különösen az olasz és francia színházakról, képzőművészetről és zenéről. Hazajön Erdélybe, és Döbrentei útján sok író és tudóst ismer meg. Gyulay református, de a legátfogóbb érzése a magyar nacionalizmus. Az erdélyi környezet, ahol együtt látja az arisztokratákat és az erdélyi magyar és román jobbágyokat és a szász városok lakóit, arra indítja, hogy a felvilágosodás szelleméből kiindulva reformokat javasoljon. Részt vesz a magyar reformmozgalomban, kezdetben Széchenyi Istvánért és Wesselényi Miklósért lelkesedik, majd később Kossuth Lajosért. Üdvözlö a

jobbágyfelszabadítást, bár tudja, hogy ez számára hátrányokkal járhat. Egyetért a nemzetiségek egyenlőségével, sőt magyarsításukkal is, de mindezt csak Magyarország és Erdély uniójának keretében képzelel el. Kolozsvárt, az erdélyi országgyűlésen ő vezeti azt az értekezletet, amely kimondja a két ország egyesítését. Szembeszáll a magyar konzervatívokkal, akiket pecsovicsoknak vagy schwarzelbeknek nevez.

Hunyad megye követeként részt vesz a pesti országgyűlésen, és megpróbál kiegyenlítő politikát folytatni a radikálisok és a békepártiak között. Közben szinte minden este színházba jár vagy operát néz, magyart és külföldit, bemutatja a szereplőket, és képet ad a közönségről is. Szereti a dunai fürdőzéseket, a jó ételeket és italokat, kedveli a kirándulásokat. Jó kapcsolatba kerül Kemény Zsigmonddal, akivel sokszor találkozik, és akinek írásait olvassa. Lesújtja őt Széchenyi szerencsétlen sorsa, lelkesedik Kossuthért, bár időnként azzal vádolja, hogy diktátorságra törekszik.

A kománnyal és az országgyűléssel együtt Debrecen megy, amely várost nem szereti. Részt vesz a függetlenségi nyilatkozat kihirdetésénél, s bár vannak fenntartásai, elfogadja azt. Az eseményekről vagy saját tapasztalatai, vagy barátai útján értesül. Sok olyan dolgot mond el, amelynek az ellenkezőjéről is megbizonyosodik. Pletykákat ad elő, még ha időnként meg is cáfolja azokat.

Nem tudjuk, hogy mikor kerül el Debrecenből, mert a naplói nem folytatódna. Bizonyos, hogy 1850-ben felmentették állítólagos bűnei alól, és hazakerült Erdélybe, ahol igyekezett elpusztult birtokait rendbe hozni. Felveszi a kapcsolatokat közeli rokonaival és barátaival, akik gyakran meglátogatják. Reformokat vezet be az agrártermelésben, új gyümölcsöket telepít, sőt bányászattal is foglalkozik. Még életében mecénásként jelentkezik, így támogatja a Magyar Tudományos Akadémiát, a Nemzeti Múzeumot,

az Erdélyi Múzeum Egyesületet, a Bethlen Kollégiumot. Nagy könyvtárat gyűjt, amelyben a latin klasszikusoktól kezdve német, francia, angol, olasz és természetesen magyar írókat gyűjt. 1854-ben engedélyt kap arra, hogy Németországba utazzék, ahol új tapasztalatokat gyűjt. Deákkal együtt a Béccsel való megegyezést szorgalmazza, annak ellenére, hogy megismeri Kossuth Kassandra-levelét. 1861-ben részt vesz az erdélyi főrendi ház gyűlésén és 1867-ben a magyar országgyűlésen is. Amikor 1869-ben meghalt, Pálffy János ezt írta róla: „Határozott jellemű, eszes, művelt, csendes, hallgató ember és nagyon becsületes. Idejét folytonos olvasással töltötte, több utazást téve Európa minden országába és Ázsiába.”

Csetri Elek a Napló I. kötetében bemutatja Gyulay Lajos életét. Elemzi szemléletét, mecénási tevékenységét és könyvtárát, felhasználva régebbi tanulmányait is. Miskolczy Ambrus részletesen foglalkozik Gyulay tanúságával az 1848-as események kapcsán. Elemzi a naplóíró tevékenységét, bemutatja a biedermeier szerelmet és a romantikus kultusz hatását, majd hosszan foglalkozik Lamartine-nak *A Girondiak történetével* és Gyulay erre vonatkozó jegyzeteivel. Gyulay a francia szerző munkájának első részét olvasta csak, de érdekes megjegyzéseket fűz hozzá. Miskolczy ezt az alkalmat használja fel, hogy egy mai témát adjon elő: François Furet és Albert Soboul vitáját a francia forradalomról. Magam is írtam erről a témáról a francia forradalom kétszázadik évfordulóján, és ismertetem az említettek nézeteit. Furet Alexis de Tocqueville állításából kiindulva azt állítja, hogy a francia forradalomra nem volt szükség, mert a francia társadalom fejlődése a polgári változást biztosíthatta volna. Soboul Edgar Quinet és más történészek munkáiból kiindulva azt hangsúlyozza, hogy a feudalizmus bizonyos elemei még fennálltak Franciaországban, és a változásra szükség volt. Gyulay jegyzeteiből az derül ki, hogy

maga szükségesnek tartotta a forradalmat.

Debrecenben, 1849-ben olvasta Eugène Sue *A Koat-Ven-i őratorony* című regényét; a szerzőről azt mondja, hogy reakcióból lett szocialista. Gyulay megjegyzi: „Ő egy valószínű Robespierre volt, de sok igaza van”. Kifogásolja azonban, hogy a francia író nem tiszteli az erényeket.

Végül is örül, hogy a magyar forradalom nyugodt körülmények között ment végbe, még ha nem is szereti a háborút és az itt megnyilvánuló vandalizmust. Ezzel kapcsolatban szól a nemzetiségek magyarosításáról, amelyet könnyen végrehajthatónak tart, ha mindkét rész megfelelő módon jár el. Ezt írja: „Jó volna egy világ, vagy legalább egy európai népgyűlést tartani, és abban, ha Bábel nem válnék belőle, emberi szereteten alapuló Szövetséges Világbirodalmat alapítani, melyben minden álladalom minél kisebb kiterjedésben, faj és ajak szerinti barátságos szomszédságban és szabad kereskedést tartva élhetnek.” Ezt fel is lehetne fogni európai uniónak.

1868-ban olvassa Horváth Mihály *Magyarország függetlenségi harcának történetét*, s ez módot ad arra, hogy visszaemlékezzék többek között az 1848-49-es eseményekre. Miskolczi Ambrus ezzel kapcsolatban említi azt a történetet, amelyben Kossuth harci rendjeleket ad át Görgey Artúrnak és társainak. Gyulay erről ezt írja: „Görgey egyszerű hadi és poros öltözetben, magas csizmákban jelent meg, félrevonulva a többitől állott, miután megtekintettem, egybefüggött karokkal, félrehajtott fővel, biz én nem sokat néztem ki belőle, inkább egy drótostóhoz hasonlónak találtam.” Később természetesen megváltoztatja ezt a véleményét, és ezt írja: „Görgey 28 éves [helyesen 31], lángeszű, jó hazafi, kit gyanúsítanak, hogy dictátorságra törekszik. Seregei szeretik, azok által nyitva állhat útja arra. Csak a hazát mentse meg.” Gyulay egy szót sem ejt arról, hogy a rendjel átadásakor Kossuth valamit is mondott volna. Miskolczi aprólékosan utánanéző annak, hogy Jókai

Mór, Kemény Zsigmond, Vas Gereben milyen szavakat hallott. Az egyik azt mondja, hogy „engesztelődés a haza nevében”, a másik azt: „az istenért, ne nehezteljen rám”. Mindebből azt a következtetést lehet levonni, hogy mindenki mást hallott.

Gyulay igyekszik mindenkit jó és rossz tulajdonságaival jellemezni, de nem nagyon szereti a radikálisokat. 1848. március 14-én megjegyzi: „A választás jól ütött ki (ünneplésre került sor Pesten), bár meg ne buktatná egy Stánics-Peteőfi (!) féle párt.” Mászelyt erről szól: „Peteőffy barátunk Gunyhó és Palota című dalával kissé elhajította a sulykot.” Petőfi Sándort, éppúgy, mint Kossuthot, igazi jakobinusnak tartja, bár ez utóbbiról azt állítja, hogy inkább „emberbarát Robespierre” volt.

A 2. kötet tartalmazza azokat a naplójegyzeteket, amelyek különböző címekkel 1848. március 5-től (megjegyzendő, hogy Kolozsvárt csak március 20-án értesültek az eseményekről) 1849. július 12-ig tartanak. A szöveghez jegyzetek kapcsolódnak francia és német nyelven, és különböző kiegészítések, mindhárom sajtó alá rendező értelmezéseivel.

Gyulay Lajos naplói az 1848-49-es szabadságharcról képet adnak egy nagy műveltségű férfiről, aki élete során feljegyezte hazája eseményeit, részint saját tapasztalatai és a hallomások, részint olvasmányai alapján. Felvilágosult ember, aki kész volt felszabadítani saját jobbjait, egyenlő jogokat biztosítani a magyaroknak és a nemzetiségeknek, végrehajtani a polgári átalakulás reformjait. Naplói, saját írásai, mecénási tevékenysége kiemelik érdemeit. Örömmel állapíthatjuk meg, az 1848-49-es eseményekről szóló naplójainak megjelenése jelentős hozzájárulás a korszak történetének megismeréséhez. (*Gyulai Lajos naplói, 1848-1849. 1-2. Sajtó alá rendezte: V. András János – Csetri Elek – Miskolczi Ambrus. ELTE Román Filológiai Tanszék – Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, Budapest, 2003*)

Köpeczi Béla
az MTA rendes tagja